

BOLALARNING IJTIMOYIY VA SHAXS SIFATIDA SHAKLLANISHIDA DIALOGIC VA MONOLOGIC NUTQNING AHAMIYATI

DTPI Pedagogika fakulteti maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2 - bosqich talabasi

Urozimbetova Sarvinoz Rustam qizi

DTPI Pedagogika fakulteti maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2 - bosqich talabasi

Bahriddinova Madina Sadriddin qizi

DTPI Pedagogika fakulteti maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2 - bosqich talabasi

Norboyeva Xurshida Sulaymon qizi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada bolalarning dialogic nutqini shakllantirish, maxsus mashg'ulotlarda dialogic nutqqa o'rgatish uslubiyotlari va usullari, monologic nutqqa o'rgatish bo'yicha ish mazmuni va vazifalari, dialogik nutqning mazmuni va vazifalari, bolalarning ijtimoiy va shaxs sifatida shakllanishida dialogning ahamiyati, bolalarni monologic nutqqa o'rgatish, turli yosh bosqichlarida monologik nutqni o'rgatish ishining mazmuni va uning vazifalari haqida fikr yuritilgan.*

Ka'lit so'zlar: *dialog, monolog, bola, shaxs, nutq, ijtimoiy, shakllantirish o'rgatish, vazifa, o'rgatish.*

KIRISH

Bolalarning ijtimoiy va shaxs sifatida shakllanishida til, xususan dialogik va monologic nutq asosiy vazifalardan biridir. Nutq bola tafakkurini rivojlantiradi, jamiyat bilan o'zaro aloqasini yo'lga qo'yadi va uning shaxsiyatini shakllanishiga xizmat qiladi.

Dialog - ikki yoki bir nechta so'zlashuvchining biron - bir vaziyat bilan bog'liq mavzudagi fikrlarining almashinuvi bilan tavsiflanadi. Monologik nutq - bolaning o'z fikr va hissiyotlarini tizimli ravishda ifoda etishi bo'lib, unda ichki tafakkur va o'zini anglash jarayonlari yotadi.

So'zlashuv nutqi bog'langan, tushunarli bo'lishi kerak. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar so'zlashuv nutqini kattalar rahbarligida egallaydi. 2 - 3 yoshli bolalar so'zlashuv mazmunidan tez chalg'iydilar, Ular hali tafakkur, xotira, diqqat, lug'at boyligi, nutqning grammatik tomoni yaxshi rivojlangan. Dialog nutq esa bolalardagi tafakkurning, xotira va diqqatning, lug'at boyligining rivojlanganligi, nutqning grammatik shakllanganligiga bog'liq.

4 - 5 yoshli bolalar sekin - astalik bilan fikrni keng va to'liq bayon etishga o'ta boshlaydilar. So'zlashganda ko'proq savollar bera boshlaydilar. 5 yoshli bolalar uzoq vaqt davomida so'zlashish qobiliyatiga ega bo'ladi. Bola bunday so'zlashuvda savollarga javob beradi, suhbatdoshini tinglaydi va hokazo.

Tarbiyachi bolalar bilan so'zlashganda buyumlarning nomini so'rab qolmasdan, balki ularning sifatlarini, qismlarini, u bilan qilinadigan harakatlarni ham so'raydi.

Bolalarning so'zlashuv nutqini tarkib toptirishda maxsus mashg'ulotlar hgam olib boriladi. Bu mashg'ulotlar: 1) suhbatlar; 2) tas'limiy o'yinlar; 3) sur'atlarni ko'rib chiqish va u haqda suhbat.

Suhbat mashg'ulotida tarbiyachi quyidagilarni amalga oshiradi:

1. Bolalarning afzalligini aniqlaydi va tartibga soladi.
2. Bolalarda tevarak - atrofga to'g'ri munosabatni tarbiyalaydi.
3. Bolalarni suhbat mavzusidan chalg'imag, o'z fikrini maqsadga yo'naltirgan holda izchillik bilan bayon etishga o'rgatadi.
4. O'z fikrini oddiy va tushunarli tarzda ifodalashga o'rgatadi.
5. Bolalarning ilgari o'zlashtirgan bilimlariga asoslanib, ularning fikrlarini faollashtiradi, mustaqil mulohaza va muhokama qilishga o'rgatadi.

Monolog nutq dialog nutqqa nisbatan anchas murakkab bo'lib, bu bitta odam tomonidan amalga oshiriladigan nutqdur. Monolog nutqda bitta kishi gapiradi, qolganlar esa tinglaydilar. Monolog nutq ko'pchilikka qarata aytiladigan nutq bo'lgani uchun, u har doim mantiqiy jihatdan izchil, grammatik jihatdan shakllangan, hammaga tushunarli va ravon bo'lishi kerak.

Monolog nutq yaxshi xotirani, nutqning shakl va mazmuniga diqqatni yo'naltirishni talab etadi. Shuning bilasn bir vaqtda, monolog nutq tafakkuriga tayanadi.

Dialogik nutq ikki va undan ortiq kishilar o'rtasida amalga oshiriladi. Nutqning bu ko'rinishi o'ziga xos xususiyatlarga ega, bu nutq keng jummalarni talab etadi. Shuning uchun dialogik nutq tarkibida to'liqsiz gaplar juda ko'p bo'ladi. Bunday nutq tarkibida so'roq va undov gaplar ham uchraydi.

Dialog - suhbat bolalarning kattalar va o'z tengdoshlari bilan muloqotining asosiy shakli hisoblanadi.

Bolalar bog'chasida o'qitish ikki shaklda amalga oshiriladi:

- A) Erkin nutqiy muloqot
- B) Maxsus mashg'ulotlarda

Dialog ko'proq erkin nutqiy muloqotda paydo bo'ladi va u bolalar lug'atini boyitishning talaffuzga oid grammatik ko'nikmalarini tabiiy ravishda rivojlantirib, ravon nutq ko'nikmalariga ega bo'lish bazasi hisoblanadi. Dialog maxsus mashg'ulotlarda o'qitiladi. Dialog nutqni o'rgatish odatda suhbat shaklida, ya'ni kattalar bilan bola o'rtasidagi fikr almashish shaklida ro'y beradi.

Dialogik ravon nutqni rivojlantirishga doir maxsus mashg'ulotlar suhbat Metodi va imitatsiya metodi asosida o'tkaziladi. Mzkur metodlar ko'pincha quyidagi usullar yordamida amalga oshiriladi:

- Tayyorgarlik suhbatlari usullari;
- Teatrlashtirish usullari.

Dialogik nutqni rivojlantirish nafaqat shunchaki nutqning muayyan kompozitsion shaklini o'zlashtirish balki bolaning ijtimoiy va shaxs jihatdan shakllanishining muhim tarkibniy qismi hisoblanadi. Dialogik dialog nafaqat aloqa va o'z manfaatlariga vyo'nalishini balki sherikning nuqtaiy nazarini, istaklarini ham ko'zda tutadi.

Monologik nutq bir kishining boshqalarga qaratilgan nutqi hisoblanadi va hikoya qilish, xabar berish, o'qigani yoki eshitganini qayta so'zlab berish, o'zi savol berib o'zi javob berish shaklida namoyon bo'ladi.

Kattalar bilan bolalarning birgalikdagi so'z ijodkorligi monologic nutqni rivojlantirishning asosiy sharti hisoblanadi. Endigina besh yoshga to'lgan bolalar tanish ertaklarni aytib berish, voqealar to'qish, shaxsiy tajribalardan so'zlab berishga qiziqishni namoyon qiladilar.

Xulosa

Bolalarning ijtimoiy va shaxs sifatida shakllanishida dialogik va monologik nutqning o'rni beqiyos. Dialogik nutq bolaning ijtimoiy hayotga moslashishini ta'minlasa, monologik nutq uning ichki dunyosini boyitadi va mustaqil shaxs sifatida rivojlanishiga yordam beradi. Shu sababli, ota - onalar va pedagoglar bolalarni har ikki nutq turini rivojlantirishga yo'naltirish, ular uchun qulay sharoit yaratishi lozim. Bu bolalar tafakkuri va shaxsiyati rivojlanishiga muhim qadam bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning "2017 - 2021 - yillarda maktabgacha ta'limini yanada takomillashirish chora - tadbirlari to'g'risida" gi Qarori . - T.: 2016.
2. Maktabgacha ta'lim Konsepsiyasi. - T. 2011.
3. M.Asqarova va boshqalar. Kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirish. - T. 2001.
4. Q.Shodiyeva. Nutq o'stirish uslubiyoti. "O'qituvchi" nashriyoti. Toshkent - 2008.
5. D.R.Babayeva. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. (Darslik). - T.: "Barkamol fayz media", 2018.